

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Rzeszowie

LRZ.410.023.07.2017

P/17/097

WYSTĄPIENIE POKONTROLNE

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Rzeszowie

ul. Kraszewskiego 8, 35-016 Rzeszów

T +48 17 780 23 00, F +48 17 780 23 06

lrz@nik.gov.pl

I. Dane identyfikacyjne kontroli

Numer i tytuł kontroli

P/17/097 – Opieka nad cmentarzami wojennymi w Polsce południowo-wschodniej.

Jednostka przeprowadzająca kontrolę

Najwyższa Izba Kontroli Delegatura w Rzeszowie.

Kontroler

Wilhelm Dmytrów, główny specjalista kontroli państwowej, upoważnienie do kontroli nr LRZ/44/2018 z dnia 02 marca 2018 r.

(dowód: akta kontroli str. 1–1A)

Jednostka kontrolowana

Urząd Gminy w Wiązownicy (dalej Urząd), ul. Warszawska 15, 37 – 522 Wiązownica.

Kierownik jednostki kontrolowanej

Pan Marian Ryznar – Wójt Gminy Wiązownica (dalej Wójt).

(dowód: akta kontroli str. 2-4)

II. Ocena kontrolowanej działalności¹

Ocena ogólna

Najwyższa Izba Kontroli ocenia pozytywnie, mimo stwierdzonych nieprawidłowości, działalność Urzędu w badanym zakresie.

Uzasadnienie oceny ogólnej

NIK pozytywnie ocenia dotychczasowe działania Urzędu, podejmowane w obszarze pozyskiwania środków na rzecz utrzymania i zabezpieczenia grobów i cmentarzy wojennych, oraz zrealizowany zakres robót na cmentarzu wojennym w Ryszkowej Woli (pomimo niewykonania ogrodzenia oraz nieusypania wałów mogiłnych), czy kontynuowanie robót przy budowie ogrodzenia cmentarza w Mołodyczu. Na pozytywną ocenę zasługuje bieżący stan utrzymania cmentarzy i mogił wojennych, porządkowanie ich powierzchni z zaśmieceń, czy oczyszczanie z samosiejek.

W Urzędzie wyznaczono pracownika, który sprawuje funkcję opiekuna cmentarzy wojennych. Kontrola wykazała jednak braki i zaniechania co do stanu dokumentów strategicznych. W szczególności, w Urzędzie nie został sporządzony gminny program opieki nad zabytkami. W koncepcji uchwalonej Strategii Rozwoju Gminy Wiązownica na lata 2007 – 2020 wraz z Wieloletnim Planem Inwestycyjnym na lata 2007 – 2015 (dalej Strategia rozwoju Gminy), nie określono rozwiązań niezbędnych do zapobiegania zagrożeniom zabytków i zapewnienia im ochrony przy realizacji

¹ Najwyższa Izba Kontroli stosuje 3-stopniową skalę ocen: pozytywna, pozytywna mimo stwierdzonych nieprawidłowości, negatywna. W przypadku braku możliwości sformułowania ww. ocen, w szczególności jeżeli dokonanie ocen według powyższej skali okaże się nadmiernie utrudnione, albo taka ocena nie będzie dawała prawdziwego, pełnego obrazu funkcjonowania kontrolowanej jednostki w zakresie objętym kontrolą, stosuje się ocenę opisową.

inwestycji, przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, oraz nie ustalono przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu uwzględniających opiekę nad zabytkami. Zastrzeżenia NIK budzi brak przygotowania organizacyjnego Urzędu do realizowania ochrony obiektów grobownictwa wojennego. Fakt ten może mieć wpływ na jakość merytoryczną, wytwarzanych w Gminie dokumentów, odnoszących się do ochrony m.in. zabytkowych cmentarzy wojennych i opieki nad nimi.

Dla zapewnienia im rzeczywistej ochrony, w ocenie NIK, niezbędnym jest zaktualizowanie Strategii rozwoju Gminy i zawarcie w niej odpowiednich zapisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, oraz przyjęcie gminnego programu ochrony zabytków.

W swej ocenie, NIK uwzględniła niewykonywanie obowiązków określonych w pozwoleniu na podejmowanie prac konserwatorskich. W stwierdzonym podczas kontroli przypadku, Urząd nie powiadamiał wojewódzkiego konserwatora zabytków o terminach rozpoczęcia i zakończenia robót prowadzonych przy zabytku. W ten sposób, wykluczył możliwość jego udziału w odbiorze konserwatorskim wykonywanych robót.

W ocenie NIK, Urząd w podejmowanych działaniach, nie wykorzystał w pełni potencjału kulturowego i turystycznego, cmentarzy wojennych.

III. Opis ustalonego stanu faktycznego

1. Opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi.

Opis stanu
faktycznego

1.1. Na podstawie kart „charakterystyki obiektu/urządzenia mogiły”² oraz „kart cmentarzy”³, ustalono, że w obszarze Gminy Wiązownica (dalej Gmina) groby i cmentarze wojenne występowały na terenie następujących miejscowości (sołectw):

1) Mołodycz:

a) cmentarz wojenny z I-szej wojny światowej (w centrum wsi), założony w roku 1914, z liczbą pochowanych około 600 niezidentyfikowanych żołnierzy, różnych narodowości, w 27 mogiłach zbiorowych⁴, wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-783, na działce w obrębie: Mołodycz, nr 434, własności Gminy,

b) cmentarz z I-szej wojny światowej (przy drodze relacji Sieniawa-Oleszyce), założony w roku 1915, z nieznaną liczbą pochowanych, niezidentyfikowanych żołnierzy armii rosyjskiej (zmarłych w szpitalu polowym, w maju 1915 r.), w 3 mogiłach zbiorowych i 20 mogiłach indywidualnych, na działce w obrębie:

² „Karty charakterystyki obiektu/urządzenia mogiły” zostały sporządzone na podstawie § 2 porozumienia zawartego w dniu 07.04.1999 r., pomiędzy Wojewodą Podkarpackim, a Gminą w sprawie ustalenia wzajemnych obowiązków w zakresie bieżącego utrzymania, remontów i sprawowania opieki nad cmentarzami i grobami wojennymi znajdującymi się na terenie gminy.

³ „Karty cmentarzy” przekazał do Urzędu, Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków (dalej Konserwator), za pismem z dnia 30.09.2002 r., w którym wyznaczył termin ich odbioru w dniu 09.10.2002 r. Do potrzeb niniejszej kontroli, pozyskano do jej akt, 10 „Kart cmentarzy”, spośród których 9 zostało założonych w okresie od lipca 1988 r. do lipca 1998 r. (w przypadku 1 „Karty cmentarza”, data jej założenia nie była podana).

⁴ W decyzji Konserwatora z dnia 15 listopada 1990 r. w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków (L.dz. Kl.VI-5340/43/90), liczba mogił określona jest jako „dwoma rzędami mogił ziemnych (ogólnie ich liczba – 20) oraz 9 mogiłami pojedynczymi”, a w „karcie cmentarza”, liczba mogił określona jest jako „20 mogił zbiorowych i 9 mogił pojedynczych”. Działający z upoważnienia Wójta, pan Krzysztof Strent – Sekretarz w Gminie (dalej Sekretarz), odnosząc się do liczby mogił na tym cmentarzu, podał m.in., że faktyczna liczba mogił jest trudna do jednoznacznego określenia, z uwagi na procesy erozyjne, które deformują piaszczyste mogiły, od roku 1914. Ponadto, przez okres ponad stu lat, mogiły były co najmniej kilkakrotnie odtwarzane, co mogło spowodować zmiany w ich układzie oraz ich liczbie.

Mołodycz, nr 1739, własności Skarbu Państwa, będącej w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego „Lasy Państwowe” Nadleśnictwo Sieniawa,

c) cmentarz parafialny, na działce w obrębie: Mołodycz, nr 317, własności Parafii Rzymsko-Katolickiej Pod Wezwaniem Niepokalanego Serca NMP:

- 1 mogiła zbiorowa, z liczbą 2 pochowanych, niezidentyfikowanych żołnierzy Wojska Polskiego, założona w roku 1939,
- 1 mogiła zbiorowa ofiar terroru hitlerowskiego, z liczbą pochowanych 7 (w tym rodzina Rokoszków, oraz 2 żołnierzy radzieckich), założona w roku 1943,
- 1 mogiła zbiorowa, z liczbą pochowanych 2 (Maria i Franciszek Winiarz), założona w roku 1945,
- 1 mogiła indywidualna (Henryka Węglarza), założona w roku 1944,

d) mogiła indywidualna, nieznanego powstańca z 1863 r., położona w lesie, na działce w obrębie: Mołodycz, nr 318/4, własności Gminy,

e) mogiła zbiorowa Polaków (Rodziny Wolańskich), pomordowanych przez UPA⁵, z liczbą pochowanych 6, założona w roku 1945, położona w lesie, na działce w obrębie: Mołodycz, nr 1560, własności Skarbu Państwa, będącej w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego „Lasy Państwowe” Nadleśnictwo Jarosław,

2) Ryszkowa Wola: cmentarz wojenny z I-szej wojny światowej, założony w latach 1914 - 1918, z liczbą pochowanych około 350 żołnierzy różnych narodowości, w 25 mogiłach zbiorowych i 270 mogiłach indywidualnych, wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-780, położony na działce w obrębie: Ryszkowa Wola, nr 437, własności Gminy,

3) Zapalów: cmentarz z I-szej wojny światowej, założony w roku 1915, z nieznaną liczbą pochowanych, w 67 mogiłach zbiorowych, wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-827, położony na działce w obrębie: Zapalów, nr 760, własności Skarbu Państwa, będącej w użytkowaniu Parafii Rzymsko-Katolickiej Pod Wezwaniem Najśw. Serca Pana Jezusa,

4) Manasterz: cmentarz wojenny z I-szej wojny światowej, założony w latach 1914 - 1918, z liczbą pochowanych około 500 żołnierzy różnych narodowości, w 24 mogiłach zbiorowych, wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-889, położony na działce w obrębie: Manasterz, nr 30, własności Gminy,

5) Cetula⁶: cmentarz z I-szej wojny światowej, założony w latach 1914-1918, z liczbą pochowanych około 450 żołnierzy różnych narodowości, w 29⁷ mogiłach zbiorowych

---

⁵ Ukraińska Powstańcza Armia.

⁶ Irena Zając w: „Cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej”, Przemyśl 2001, na str. 68, w Wykazie Mogił, Kwater i Cmentarzy Wojennych, w miejscowości Cetula wymienia także „*mogiły żołnierskie na dawnym cmentarzu cholerycznym*”. Istnienia takich mogił stanowczo nie potwierdza dr Jan Kuca, w: „O Wielkiej Wojnie w powiecie jarosławskim”, Rzeszów 2016. W oświadczeniu złożonym w tej sprawie, podaje m.in., że *wedle posiadanej wiedzy, na terenie wsi Cetula znajduje się jeden cmentarz wojenny* (tj. wykazany w pkt. 5). *Jego szczegółowe opracowanie wraz z planem oraz wykazem pochowanych, zamieściłem w mojej książce, wydanej w roku 2016. Fakt istnienia tylko jednego cmentarza wojennego we wsi Cetula, potwierdza „Sprawozdanie o istnieniu cmentarza wojennego z 1953 r.”, zachowane w zbiorach Archiwum Państwowego w Przemyślu, zespół Prezydium PRN w Jarosławiu, sygn.. akt 1984, s.18. Informacja o „mogiłach żołnierzy austriackich usytuowanych na północnych obrzeżach cmentarza cholerycznego w Cetuli”, mogła się pojawić w latach 60. XX wieku, po przypadkowym odkryciu szczątków żołnierzy (co najmniej 2 osoby), w czasie dzikiego poboru piasku przez okoliczną ludność. Cmentarz choleryczny urządzono na wzniesieniu, w pobliżu stanowisk ziemnych – okopów z okresu I wojny światowej. W jednym z nich – zasypanym, w czasie poboru piasku natrafiono na szczątki żołnierzy. Na tym wzniesieniu był tylko cmentarz choleryczny.*

⁷ W wystąpieniu pokontrolnym S-VI.431.1.5.2013.BU, z dnia 17.10.2013 r. (dalej **wystąpienie**), po kontroli problemowej przeprowadzonej w Urzędzie, w dniach 22 i 28 sierpnia oraz 9 września 2013 r. (objęto nią okres od ostatniej kontroli przeprowadzonej w 2009 roku), przez Wojewodę Podkarpackiego, podano m.in. „*Miejscowość – Cetula (...) 64 mogiły zbiorowe, w których pochowano ok. 450 żołnierzy różnych narodowości*”. W treści karty charakterystyki obiektu, podano m.in., ilość mogił: 29 - zbiorowych i 186 indywidualnych. Wyjaśniając powstałą różnicę w liczbie mogił, działający z upoważnienia Wójta – Sekretarz, podał m.in., że

i 186 mogiłach indywidualnych, położony na działce w obrębie: Cetula, nr 927, własności Skarbu Państwa, będącej w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego „Lasy Państwowe” Nadleśnictwo Jarosław,

6) Radawa:

a) cmentarz rzymskokatolicki (stary) z I-szej połowy XIX wieku i z I-szej wojny światowej, założony w roku 1915, z liczbą pochowanych około 2000 niezidentyfikowanych żołnierzy różnych narodowości, z armii rosyjskiej i austro-węgierskiej, w 8 mogiłach zbiorowych i 160 mogiłach indywidualnych, wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-782, położony na działce w obrębie: Radawa, nr 631/5, własności Gminy,

b) cmentarz parafialny (stary) z kwaterą wojenną, założony w roku 1915, z liczbą pochowanych 26, w nieznaną liczbę mogił, wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-387, położony na działce w obrębie: Radawa, nr 570, własności Parafii Rzymsko-Katolickiej PW. Św. Anny,

c) mogiła indywidualna żołnierza Armii Krajowej (Wacława Schmidta), założona w roku 1944, położona w lesie, na działce w obrębie: Radawa, nr 947, własności Skarbu Państwa, będącej w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego „Lasy Państwowe” Nadleśnictwo Jarosław,

7) Wiązownica: cmentarz parafialny (położony na działce w obrębie: Wiązownica, nr 83, własności Gminy), mogiła indywidualna żołnierza Wojska Polskiego (Aleksandra Buraczyńskiego), założona w roku 1939.

Powyższe cmentarze i mogiły wojenne, ilościowo i miejscowo pokrywały się z obiektami grobownictwa wojennego wymienionymi w wystąpieniu, za wyjątkiem obiektu wykazanego w pkt. 1 lit. c tiret 4 (tj. mogiły Henryka Węglarza), który w treści wystąpienia nie był wymieniony.

Ustalono, że w Urzędzie, aktualne informacje (tj. z lat 2013 – 2016) na temat stanu zachowania poszczególnych grobów i cmentarzy wojennych na terenie Gminy oraz konieczności przeprowadzenia prac konserwacyjnych, czy remontowych, zawierały się przede wszystkim w wystąpieniu, oraz w dwóch „Zbiorczych sprawozdaniach z lustracji stanu utrzymania obiektów cmentarnictwa wojennego”⁸ (dalej zbiorcze sprawozdania), oraz wcześniejsze dane (z lat 1988-1998) - w kartach cmentarzy. W okresie objętym kontrolą, liczba grobów i cmentarzy wojennych nie ulegała zmianie.

(dowód: akta kontroli str. 5-127, 136-148, 244-246, 258-260, 352, 359-362)

1.2. W Urzędzie była prowadzona gminna ewidencja zabytków, w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości, założona 07.12.2012 r.⁹, w której było ujętych 11 obiektów zabytkowych, w tym 6 cmentarzy wojennych¹⁰. Wójt wyjaśnił, że

---

podczas analizy zaleceń pokontrolnych nie zwrócono uwagi na różnicę w ilości mogił, ponieważ nie była ona bezpośrednim i jedynym przedmiotem zaleceń pokontrolnych. Różnica może wynikać z subiektywnej oceny organu kontrolnego na pojęcie mogił zbiorowych lub też wynikać z błędu ludzkiego przy sporządzaniu protokołu. Treść kart ewidencyjnych była konsultowana z organem kontrolnym. Nieścisłości zostaną wyjaśnione i jednoznacznie ustalone.

⁸ Dwie lustracje stanu utrzymania cmentarzy wojennych (obejmujące 6 cmentarzy zabytkowych w: Mołodyczu, Ryszkowej Woli, Zapalowie, Manasterzu i Radawie-2, oraz cmentarz w Mołodyczu przy drodze Sieniawa-Oleszyce) przeprowadziło dwoje pracowników Urzędu, zatrudnionych na stanowiskach inspektora i podinspektora do spraw budownictwa i inwestycji. Sporządzone przez nich w dniach 01.12.2015 r. i 20.12.2016 r. sprawozdania z tychże lustracji, noszące taką samą treść, zatwierdził Wójt.

⁹ Z powyższego wynika, że gminna ewidencja zabytków została założona po upływie terminu wskazanego w art. 143 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

¹⁰ Wobec każdego z 6 cmentarzy wojennych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, Konserwator wydawał decyzję w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków, co miało miejsce w okresie od 14.11.1990 r. do 20.08.1998 r. Działając w formie „informacji urzędowej”, w dniu 21.03.2012 r., Konserwator w stosunku do trzech cmentarzy wojennych wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego (dalej rejestru),

prowadzona ewidencja była weryfikowana i w okresie objętym kontrolą, nie wykreślano z niej grobów lub cmentarzy wojennych (żaden z obiektów nie został rozebrany, zniszczony, bądź całkowicie pozbawiony wartości zabytkowych), oraz nie dokonano ujęcia nowych obiektów zasługujących na ochronę. Konserwator nie przekazywał żadnych zmian w tym zakresie.

(dowód: akta kontroli str. 5-7, 28-52, 124-135, 137-148, 171-176)

1.3. Ustalono, że uchwalona – w dniu 20.08.2008 r. – Strategia rozwoju Gminy¹¹, do dnia kontroli nie była aktualizowana i nie zawierała zapisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W szczególności, w jej koncepcji nie określono rozwiązań niezbędnych do zapobiegania zagrożeniom zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji, przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, oraz nie ustalono przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu uwzględniających opiekę nad zabytkami. W jej treści, tylko przykładowo wymieniono 4 cmentarze wojenne¹², jako zabytki wpisane do rejestru.

(dowód: akta kontroli str. 149-170, 177-179)

Ustalono, że w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wiązownica¹³ (dalej Studium), w jednostce redakcyjnej 4.7. „Ochrona wartości kulturowych”¹⁴, zawarto następujące zapisy odnoszące się do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

- *przyjmuje się zasadę ochrony bezpośredniej obiektu lub zespołu w granicach działki obiektu chronionego – Strefa A,*
- *wskazuje się na konieczność ustalenia strefy ochrony konserwatorskiej pośredniej, dotyczącej ekspozycji obiektu, która zostanie ustalona w trybie analizy szczegółowej otoczenia, w skali stosowanej do przedmiotu opracowania – Strefa E,*
- *przyjmuje się, że najbardziej właściwą formą dla rozstrzygnięć planistycznych ochrony obiektów i zespołów zabytkowych, jest opracowanie planów miejscowych w trybie określonym ustawą o zagospodarowaniu przestrzennym,*
- *poddaje się ochronie stanowiska archeologiczne położone na obszarze Gminy Wiązownica, przez eliminację i zakaz inwestycji na ich terenie – ochrona tych stanowisk dotyczyć będzie także zachowania odpowiednich zasad postępowania w porozumieniu ze służbą ochrony zabytków województwa podkarpackiego w wypadku prowadzenia prac terenowych i budowlanych w ich otoczeniu,*
- *uznaje się, że wartości kulturowe i krajobrazowe Gminy Wiązownica, stanowią podstawę rozwoju funkcji rekreacyjnych w jej obszarze,*
- *akceptuje się potrzebę opracowania kompleksowego studium konserwatorskiego dla obszaru Gminy Wiązownica, ze szczególnym uwzględnieniem terenów predysponowanych do intensywnego inwestowania.*

W złożonym wyjaśnieniu, w sprawie realizacji przyjętych w Studium form ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, działający z upoważnienia Wójta, Sekretarz, podał m.in., że Gmina nie wykonała ustaleń strefy ochrony konserwatorskiej pośredniej, dotyczącej ekspozycji obiektu – Strefa E, oraz kompleksowego studium konserwatorskiego dla obszaru Gminy, ze szczególnym uwzględnieniem terenów

---

zawiadomił, że dany obiekt ma nadany „nowy” numer w rejestrze. Adnotacje o wpisie 6 cmentarzy wojennych do rejestru, zawarte były w kartach charakterystyki obiektu/urządzenia mogiły.

¹¹ Uchwała nr XX/133/08 Rady Gminy Wiązownica, z dnia 20.02.2008 r. w sprawie uchwalenia Strategii Zrównoważonego Rozwoju Gminy Wiązownica na lata 2007 – 2020 wraz z Wieloletnim Planem Inwestycyjnym na lata 2007 – 2015.

¹² Na str. 31 – 32 Strategii rozwoju Gminy.

¹³ Studium zostało uchwalone uchwałą XVIII/119/99 Rady Gminy Wiązownica, z dnia 29 grudnia 1999 r. w sprawie uchwalenia Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wiązownica, a następnie zmienione uchwałą nr XXXVII/339/2014 Rady Gminy Wiązownica, z dnia 29 maja 2014 r. w sprawie uchwalenia Zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wiązownica.

¹⁴ Str. 8 Studium.

predysponowanych do intensywnego inwestowania. Gmina zauważa potrzebę wykonania takich dokumentów, jednakże ich opracowanie zostało przesunięte w czasie, ze względu na ograniczone środki finansowe.

W legendzie (objaśnieniach) części graficznej Studium (rysunku jednolitym)¹⁵, w kategorii „Elementy zagospodarowania przestrzennego podlegające ochronie na podstawie przepisów szczególnych”, określony był znak pn. „cmentarz wojenny”. Na rysunku jednolitym, były zaznaczone cmentarze wojenne wpisane do rejestru.

W kontrolowanym okresie nie wystąpił przypadek uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, bądź wydania decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego, a także o warunkach zabudowy, których sytuowane obiekty odnosiłyby się do miejsca położenia grobu, czy cmentarza wojennego.

(dowód: akta kontroli str. 162-170, 177-223)

1.4.-1.5. W Urzędzie nie został sporządzony gminny program opieki nad zabytkami. Ustalono, że za pismem z dnia 26.09.2011 r., Urząd przekazał do Konserwatora „Projekt Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wiązownica na lata 2011 – 2014” (dalej Projekt 1), celem jego zaopiniowania. Konserwator, w piśmie z dnia 03.11.2011 r., wniosła uwagi do Projektu 1, dotyczące uzupełnienia jego treści, m.in. o wskazanie właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, dodanie punktu zawierającego wykaz obiektów obejmujących ewidencję gminną (w tym stanowiska archeologiczne oraz cmentarze), oraz o wprowadzenie zapisu dotyczącego warunków ochrony stanowisk archeologicznych.

W przedłożonym Konserwatorowi Projekcie 1, w Dziale III „Obiekty z terenu Gminy Wiązownica wpisane do rejestru zabytków oraz znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków”, w którym enumeratywnie wymieniono obiekty objęte rejestrem, faktycznie wymieniono tylko 10 (spośród 11) obiektów wpisanych do rejestru, w tym 5 cmentarzy/kwater wojennych. W zapisie tym, nie wykazano cmentarza wojennego z I wojny światowej w Manasterzu, wpisanego do rejestru 20.08.1998 r., pod numerem A-889.

Ustalono, że Urząd za pismem z dnia 07.12.2012 r., przekazał do Konserwatora „Projekt Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wiązownica na lata 2013 – 2016” (dalej Projekt 2), celem jego zaopiniowania. Konserwator, w piśmie z dnia 04.01.2013 r., wniosła uwagi do Projektu 2, dotyczące uzupełnienia jego treści, m.in. o wykaz zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, oraz spis stanowisk archeologicznych.

W przedłożonym Konserwatorowi Projekcie 2, w Dziale III „Obiekty z terenu Gminy Wiązownica wpisane do rejestru zabytków oraz znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków”, w którym enumeratywnie wymieniono obiekty objęte rejestrem, ponownie nie wykazano cmentarza wojennego z I wojny światowej w Manasterzu.

Wyjaśniając, dlaczego w Projekcie 1 i w Projekcie 2 nie wykazano cmentarza wojennego z I wojny światowej w Manasterzu, oraz dlaczego nie uzupełniono ich treści o wymagane elementy, przedstawione w pismach Konserwatora, Wójt podał m.in., że:

- przy sporządzaniu (...) Projektu 1, nie uwzględniono cmentarza wojennego w Manasterzu (...) przez nieuwagę (błąd ludzki) osoby sporządzającej projekt. Przy sporządzaniu Projektu 2, błąd został powielony;
- uwagi wniesione przez Konserwatora nie zostały uwzględnione, ponieważ ponowne opracowanie projektu z uzupełnieniami wiązałoby się z wysokimi kosztami, a powyższe środki nie zostały zabezpieczone przez Radę Gminy.

¹⁵ Stanowiącym załącznik nr 2 do uchwały nr XXXVII/339/2014 Rady Gminy Wiązownica, z dnia 29 maja 2014 r. w sprawie uchwalenia Zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wiązownica.

Ponadto, Wójt podał, że realizacja zadań w powyższym zakresie oparta jest na projekcie powstałym w 2012 r. (...) Z realizacji ww. programu (...) Wójt przedkładał Radzie ustne sprawozdanie, z częstotliwością uregulowaną przez ustawodawcę w art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Bieżąca analiza i ocena programu, była dokonywana przez pracowników merytorycznych (...) z wyżej wymienionych czynności nie sporządzano notatek służbowych.

(dowód: akta kontroli str. 227-243)

1.6. Wójt wyjaśnił, że bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych na terenie Gminy, sprawuje pracownik Urzędu, zatrudniony na stanowisku inspektora do spraw inwestycji i budownictwa. Pracownik ten sprawuje funkcję opiekuna cmentarzy, zgodnie z zapisami porozumienia zawartego pomiędzy Wójtem, a Wojewodą Podkarpackim (dalej Wojewoda).

Ustalono, że:

- w zakresie czynności pani Jolanty Siemieniak (przyjętym do wiadomości i stosowania w dniu 02.01.2009 r.), w części III, ust. 2 lit. b, zapisano: „organizowanie i sprawowanie opieki nad grobowcami i cmentarzami wojennymi”,
- w dniu 07.04.1999 r., zawarte zostało porozumienie pomiędzy Wojewodą, a Gminą, w sprawie ustalenia wzajemnych obowiązków w zakresie bieżącego utrzymania, remontów i sprawowania opieki nad cmentarzami i grobami wojennymi, znajdującymi się na terenie Gminy (dalej porozumienie),
- w § 1 ust. 1 porozumienia, określono m.in., że Gmina przyjmuje na siebie obowiązek bezpośredniego czuwania nad stanem tych obiektów. Odnosząc się do sposobu wykonywania tego obowiązku, Sekretarz wyjaśnił, że bezpośrednie czwanie nad stanem cmentarzy, polegało na doraźnych inspekcjach dokonywanych przez pracownika do spraw budownictwa i inwestycji, co najmniej dwa razy do roku. Bieżącej i doraźnej kontroli stanu utrzymania dokonywał również dyrektor Zakładu Gospodarki Komunalnej Gminy oraz Wójt, dyrektorzy oraz nauczyciele szkół podstawowych w Mołodyczu, Zapałowie, Cetuli, Manasterzu oraz harcerze 39 Drużyny Harcerskiej im. Bohaterów Września. Powyższe czynności nie były dokumentowane,
- w § 1 ust. 4 porozumienia, uregulowano, że przy wykonywaniu prac pielęgnacyjno-konserwacyjnych (polegających na bieżącej pielęgnacji zieleni i zadrzewień występujących na obiekcie, koszeniu trawników i usuwaniu chwastów, zanieczyszczeń, błota, zeschłych liści, oraz dekoracji cmentarzy i mogił wojennych z okazji Wszystkich Świętych i okolicznościowych uroczystości) Gmina winna korzystać z pomocy tzw. „opiekunów miejsc pamięci, z którymi zawiera stosowne porozumienia”. Sekretarz wyjaśnił, że zawarto jedno, ustne porozumienie z tzw. „opiekunem miejsc pamięci”, co miało miejsce w 2016 r., ze Stowarzyszeniem „Hołd Zabytkom” (dalej Stowarzyszenie). Poza tym, „nie zawierano porozumień z innymi osobami lub podmiotami”.

W kartach charakterystyki obiektu/urządzenia mogiły podano m.in., że „opiekę patronacką” nad grobami/mogiłami sprawuje 6 szkół podstawowych¹⁶ i Ochotnicza Straż Pożarna w Wiązownicy (dalej OSP). Dyrektorzy szkół w formie oświadczeń,

¹⁶ - Szkoła Podstawowa w Mołodyczu, wobec: cmentarza wojennego z I wojny światowej w Mołodyczu (A-783), cmentarza z I wojny światowej na Woli Mołodyckiej, 1 mogiły wojennej na cmentarzu parafialnym w Mołodyczu, 2 mogiły wojennych (indywidualnej i zbiorowej) w Mołodyczu – położonych lesie,

- Szkoła Podstawowa w Radawie, wobec: cmentarza wojennego z I wojny światowej w Ryszkowej Woli (A-780), cmentarza z I wojny światowej w Radawie (A-782), kwatery wojennej na cmentarzu parafialnym w Radawie (A-387),

- Szkoła Podstawowa w Zapałowie, wobec cmentarza z I wojny światowej w Zapałowie (A-827),

- Szkoła Podstawowa w Manasterzu, wobec cmentarza wojennego z I wojny światowej w Manasterzu (A-889),

- Szkoła Podstawowa w Cetuli, wobec cmentarza z I wojny światowej w Cetuli,

- Szkoła Podstawowa w Wiązownicy, wobec mogiły wojennej na cmentarzu parafialnym w Wiązownicy,

- Ochotnicza Straż Pożarna w Wiązownicy, wobec mogiły wojennej położonej w lesie w Radawie.

podali, że w latach 2014-2016, uczniowie porządkowali groby oraz ozdabiali mogiły na cmentarzach wojennych. W sprawozdaniach z działalności OSP za okres trzech badanych lat, w ich części VII „Działalność kulturalna, wychowawcza i sportowa”, podano m.in. *pielęgnacja pomnika żołnierza AK (...) Radawa las,*

- w § 2, tiret 2 porozumienia, określono, że Gmina odpowiada również za dokonywanie okresowych przeglądów i lustracji mogił wojennych. Odnosząc się do częstotliwości dokonywanych okresowych przeglądów i lustracji mogił wojennych, oraz ich wyniku, Sekretarz podał m.in., że przeprowadzono dwie lustracje stanu utrzymania obiektów cmentarnictwa wojennego w dniach 01.12.2015 r. i 20.12.2016 r. Ponadto, dokonywano okresowych przeglądów, nie rzadziej niż dwa razy do roku, przez pracownika do spraw inwestycji i budownictwa, dyrektora Zakładu Gospodarki Komunalnej oraz Wójta, których wynik nie był dokumentowany w notatkach służbowych.

(dowód: akta kontroli str. 162-165, 240-257,352, 359-362, 557-593)

1.7. Ustalono, że w wystąpieniu, oraz w dwóch zbiorczych sprawozdaniach, stan zachowania poszczególnych grobów i cmentarzy wojennych (w tym zdiagnozowane problemy dotyczące ich odbudowy, utrzymania i zabezpieczenia), sformułowane były następująco:

1) w treści wystąpienia:

a) Mołodycz, cmentarz wojenny z I-szej wojny światowej (w centrum wsi): *cmentarz dobrze utrzymany staraniem miejscowych działaczy społecznych i młodzieży. W przyszłości celowym byłoby wykonanie nowego urządzenia cmentarza, podkreślającego jego wojenny charakter. W trakcie prac należy wznieść nowe ogrodzenie, wzorowane na innych obiektach z tego okresu oraz pomnik centralny,*

b) Mołodycz, cmentarz z I-szej wojny światowej (przy drodze relacji Sieniawa-Oleszyce): *cmentarz zaniedbany, okazjonalnie oczyszczony z roślinności. Obiekt wymaga remontu, podczas którego należy: dokonać gruntownego oczyszczenia terenu i najbliższego otoczenia, wykonać nowe ogrodzenie, ustawić nowe krzyże (rozważyć należy ustawienie jednego krzyża głównego „prawosławnego”, podkreślającego, że pochowani byli żołnierzami armii rosyjskiej), wykonać tablicę inskrypcyjną dla cmentarza oraz tablicę informacyjną przy drodze,*

c) Mołodycz, cmentarz parafialny:

- 1 mogiła zbiorowa, z liczbą 2 pochowanych, niezidentyfikowanych żołnierzy Wojska Polskiego, założona w roku 1939, stan zachowania – bez uwag¹⁷,

- 1 mogiła zbiorowa ofiar terroru hitlerowskiego, z liczbą pochowanych 7 (w tym rodzina Rokoszków, oraz 2 żołnierzy radzieckich), założona w roku 1943: *obecnie stan techniczny zadowalający,*

- 1 mogiła zbiorowa, z liczbą pochowanych 2 (Marii i Franciszka Winiarz, zamordowanych 12.04.1945 r. przez UPA), założona w roku 1945: *obecnie stan techniczny zadowalający,*

d) Mołodycz, mogiła indywidualna nieznanego powstańca z 1863 r., położona w lesie: *stan zachowania mogiły zadowalający. Wymaga oczyszczenia i konserwacji. W przyszłości należy rozważyć wykonanie nowego, trwałego oraz jednorodnego w charakterze urządzenia grobu,*

e) Mołodycz, mogiła zbiorowa Polaków (Rodziny Wolańskich)¹⁸, pomordowanych przez UPA, z liczbą pochowanych 6, założona w roku 1945, położona w lesie:

¹⁷ Jedyna uwaga odnosiła się do prac remontowych, wykonanych w roku 2011, staraniem miejscowych działaczy społecznych: „Podczas ostatniej kontroli mogiła miała formę obramowania ziemnego, zwieńczonego cokółem z tablicą inskrypcyjną i krzyżem brzożowym. Obecnie jest to nagrobek wykonany z cegły klinkierowej, zwieńczony wysokim cokółem, z tego samego materiału, z metalowym krzyżem na szczycie (...) Zmiany, wbrew zapisom ustawowym, nie były konsultowane z Wojewodą”.

Całość, pierwotnie ogrodzona drewnianym płotkiem, obecnie otoczona jest ozdobnym, kutym ogrodzeniem na wysokiej, betonowej podmurówce. Ogrodzenie zostało niedawno zmienione staraniem miejscowych działaczy społecznych, z inicjatywy rodziny pochowanych¹⁹,

f) Ryszkowa Wola, cmentarz wojenny z I-szej wojny światowej: cmentarz wymaga remontu. W ramach prac należy wykonać:

- gruntowne oczyszczenie cmentarza z samosiejek i innej drobnej roślinności, usunięcie porastających mogiły ostrężyn wraz z systemem korzeniowym,
- osypanie wałów mogilnych, częściowo rozmytych w wyniku działania czynników atmosferycznych. Podczas tych prac, wykonywanych ręcznie, należy sprawdzić, czy w wierzchnich warstwach ziemnych nie znajdują się przysypane lub porośnięte mchem tablice inskrypcyjne lub ich fragmenty,
- konserwację pomnika, wymianę zniszczonych elementów ceglanych, gruntowną konserwację płaskorzeźb, oczyszczenie zwieńczenia z mchu i innych zanieczyszczeń, zabezpieczenie przed zamakaniem,
- ewentualne ogrodzenie cmentarza, z wykorzystaniem zachowanych oryginalnych elementów wejścia,
- oczyszczenie i konserwację ceramicznych tabliczek imiennych i inskrypcyjnych,
- ustawienie na cmentarzu tablicy pamiątkowej oraz informacyjnej z historią obiektu,

g) Zapałów, cmentarz z I-szej wojny światowej: cmentarz zadbane i dobrze utrzymany. Pewne zastrzeżenia może budzić „nienaturalna” wysokość wałów mogilnych, nadmiernie obsypanych. W najbliższej przyszłości należy rozważyć ograniczony remont cmentarza, podczas którego należy wykonać dojsście do cmentarza i oznakowanie w formie tablicy informacyjnej przy drodze głównej. Można rozważyć także ustawienie na cmentarzu jakiejś formy pomnika głównego, w sposób nieingerujący w kształt cmentarza,

h) Manasterz, cmentarz wojenny z I-szej wojny światowej: cmentarz znajduje się w fatalnym stanie technicznym (...) wymaga remontu. W ramach prac należy:

- gruntowne oczyszczenie cmentarza z samosiejek i innej drobnej roślinności, usunięcie porastających mogiły ostrężyn wraz z systemem korzeniowym,
- osypać wały mogilne, częściowo rozmyte w wyniku działania czynników atmosferycznych. Podczas tych prac, wykonywanych ręcznie, należy sprawdzić, czy w wierzchnich warstwach ziemnych nie znajdują się przysypane lub porośnięte mchem tablice inskrypcyjne lub ich fragmenty,
- wymienić krzyż pomnikowy, obecny (...) jest przegniły i grozi zawaleniem,
- trwale ogrodzić cmentarz, w sposób korespondujący z otoczeniem,
- oczyścić i zakonserwować zachowane ceramiczne tablice inskrypcyjne,
- ustawić na cmentarzu tablicę pamiątkową oraz informacyjną z historią obiektu,
- tablice informacyjne i kierunkowe powinny zostać umieszczone także przy dojszczu do cmentarza, w celu umożliwienia jego odnalezienia zainteresowanym osobom,

i) Cetula cmentarz z I-szej wojny światowej: cmentarz wymaga ograniczonego remontu. W ramach prac należy wykonać:

- konserwację drewnianego krzyża głównego,
- konserwację drewnianego ogrodzenia cmentarza,

---

¹⁸ W treści wystąpienia zapisano, że według informacji miejscowego regionalisty – pana [...] - na podstawie art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz. U. z 2016 r. poz. 1764 ze zm.) NIK wyłączyła jawność informacji w zakresie imienia i nazwiska. Wyłączenia tego dokonano w interesie osoby fizycznej obecnego podczas kontroli – w miejscu tym spoczywa najprawdopodobniej tylko Helena Wolańska z synem Władysławem, natomiast pozostałe osoby zginęły w analogicznych okolicznościach tego samego dnia, jednak nie w tym miejscu i trudno powiedzieć, czy zostały tutaj pochowane. Jednak jest to informacja niemożliwa do weryfikacji”.

¹⁹ Odnośnie tego obiektu, wystąpienie nie zawierało konkretnej oceny stanu zachowania.

- oczyszczenie i konserwację zachowanych ceramicznych tabliczek imiennych i inskrypcyjnych,

- ustawienie na cmentarzu tablicy pamiątkowej oraz informacyjnej z historią obiektu,

- tablice informacyjne i kierunkowe powinny zostać umieszczone także przy dojściu do cmentarza, w celu umożliwienia jego odnalezienia zainteresowanym osobom.

Niezwłocznie, przed przystąpieniem do remontu, należy przeprowadzić szczegółową inwentaryzację zachowanych tablic inskrypcyjnych oraz ich fragmentów.

W przyszłości należy rozważyć przebudowę ogrodzenia i przywrócenie pierwotnego założenia z wejściem z boku cmentarza,

j) Radawa, cmentarz rzymskokatolicki (stary) z I-szej połowy XIX wieku i z I-szej wojny światowej: wystąpienie nie zawierało konkretnej oceny stanu zachowania²⁰,

k) Radawa, cmentarz parafialny (stary) z kwaterą wojenną: *kwatery wymaga pilnych i kompleksowych prac remontowych, obejmujących:*

- konserwację pomnika, wymianę zniszczonych elementów, wykonanie zwieńczenia zabezpieczającego go przed zamakaniem, gruntowną konserwację płaskorzeźby,

- wykonanie ogrodzenia kwatery, wydzielającego ją od całości cmentarza, wraz z wykonaniem wejścia od strony chodnika,

- umieszczenie tabliczek imiennych na mogiłach,

- usunięcie kamiennego nagrobka, wtórnego ustawionego na terenie kwatery, podczas prac konserwacyjnych, prowadzonych (...) przez miejscową parafię,

l) Radawa, mogiła indywidualna żołnierza Armii Krajowej (Wacława Schmidta), położona w lesie: *stan zachowania mogiły zadowalający, wymaga oczyszczenia i konserwacji. W przyszłości należy rozważyć ekshumację pochowanego i przeniesienie na cmentarz parafialny,*

ł) Wiązownica, cmentarz parafialny, mogiła indywidualna żołnierza Wojska Polskiego (Aleksandra Buraczyńskiego): *stan mogiły dobry, w przyszłości należy wykonać nagrobek granitowy, w formie podkreślającej, że mogiła stanowi grób żołnierski²¹.*

W wystąpieniu podano również, że na cmentarzu w Wiązownicy, zlokalizowane są groby cywilnych mieszkańców, zmarłych tragicznie w 1945 i 1946 roku. Na kilku nagrobkach widnieją zapisy informujące, że zostali zamordowani przez UPA. Jest to 11 mogił indywidualnych, oraz 3 mogiły zbiorowe. Stan zachowania większości mogił indywidualnych jest dobry, natomiast mogiły zbiorowe, są w złym stanie technicznym. Wszystkie te mogiły nie były dotychczas objęte ewidencją, zostały urządzone i pozostawały pod opieką rodzin pochowanych. W chwili obecnej celem byłoby otoczenie tych grobów opieką, w celu zabezpieczenia ich przed zatarciem. W tym celu powinny zostać objęte *Wojewódzką ewidencją cmentarzy, kwater i mogił wojennych*, prowadzoną przez wyżej wymieniony Wydział. Przed wykonaniem dokumentacji ewidencyjnej należy ustalić dokładne dane pochowanych (dotyczy to szczególnie pochówków zbiorowych). Najpilniejszym zadaniem jest remont właściwie wszystkich mogił zbiorowych, które znajdują się w złym stanie technicznym. Ponadto ustalono, że na cmentarzu znajdują się także trzy mogiły, w których pochowano członków MO²² oraz ORMO²³, poległych „w walkach

²⁰ Jedyna uwaga odnosiła się do wyremontowanego ogrodzenia „w bieżącym roku, ze środków gminy. Wykonane prace, wbrew zapisom ustawowym, nie były konsultowane z Wojewodą”.

²¹ Ponadto, w opisie stanu zachowania mogiły, podano m.in., że podczas ostatniej kontroli miała ona formę betonowego obramowania zwieńczonego wysokim, metalowym krzyżem z niewielką tabliczką inskrypcyjną z nazwiskiem pochowanego. Obecnie jest to lastrykowy, pełny nagrobek z tablicą inskrypcyjną na szczycie, o treści identycznej jak wcześniejsza. Zmiana kształtu architektonicznego grobu, wbrew zapisom ustawowym, nie była konsultowana z Wojewodą.

²² Milicja Obywatelska.

²³ Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej.

o utrwalenie władzy ludowej”. W związku z faktem, że jest to sformułowanie o charakterze propagandowym umieszczone na mogiłach większości zmarłych w tamtym czasie funkcjonariuszy aparatu państwowego, celowym byłoby podjęcie działań w celu ustalenia dokładnych okoliczności śmierci pochowanych.

Poza powyższymi ocenami i uwagami, w wystąpieniu zredagowano także następujące wnioski i zalecenia pokontrolne:

- należy zintensyfikować opiekę nad obiektami grobownictwa wojennego, ze szczególnym uwzględnieniem cmentarzy z okresu I wojny światowej, wykonać zalecane prace porządkowe i konserwacyjne,
- niezwłocznie należy opracować projekty urządzenia zaniedbanych obiektów grobownictwa wojennego, przede wszystkim cmentarzy, które stanowić mogą podstawę do ubiegania się o dotację celową na 2014 rok,
- za najpilniejszy należy uznać remont cmentarza wojennego w Ryszkowej Woli,
- wszystkie prace remontowe planowane na cmentarzach z I wojny światowej, muszą być zaakceptowane przez Konserwatora,
- należy opracować projekty nowego urządzenia mogił Polaków – ofiar UPA, pochowanych na cmentarzu parafialnym w Wiązownicy,
- dokumentacja ewidencyjna prowadzona przez Gminę, zawierająca nieścisłości i błędy, powinna zostać niezwłocznie poprawiona i zaktualizowana, z ustaleniami podjętymi podczas kontroli,
- w przyszłości wszelkie prace wykonywane na obiektach grobownictwa wojennego muszą uzyskać zezwolenie Wojewody,

2) w treści zbiorczych sprawozdań, stwierdzono m.in.:

a) Ryszkowa Wola, cmentarz wojenny z I-szej wojny światowej: w latach 2014 i 2015 został przeprowadzony remont, polegający na:

- gruntownym oczyszczeniu cmentarza z samosiejek i innej drobnej roślinności, usunięciu porastających mogiły ostreżyn wraz z systemem korzeniowym,
- konserwacji pomnika (oczyszczeniu powierzchni, impregnacji, oraz pokryciu dachu masą szpachlowa bitumiczną),
- oczyszczeniu i konserwacji ceramicznych tabliczek inskrypcyjnych, z przeniesieniem na właściwy grób w przypadku ich przemieszczenia,
- umieszczeniu tabliczek na zachowanych betonowych cokołach oraz wykonaniu nowych cokołów, jeżeli uległy zniszczeniu,
- wykonaniu z umocowaniem do postumentów betonowych tabliczek epitafijnych,
- sklejeniu pękniętych i zachowanych części tablic,
- ustawieniu na cmentarzu tablicy informacyjnej z historią obiektu,

b) cmentarze z okresu I wojny światowej w miejscowości Radawa, Mołodycz (w centrum wsi) oraz Zapałów: są zadbane i dobrze utrzymane,

c) cmentarz z okresu I wojny światowej w Manasterzu: znajduje się w bardzo złym stanie technicznym i wymaga remontu (...) Brakuje ogrodzenia, tablic informacyjnych i kierunkowych oraz tablicy informacyjnej z historią obiektu,

d) cmentarz z okresu I wojny światowej w Mołodyczu (przy drodze Sieniawa-Oleszyce): znajduje się w złym stanie technicznym i wymaga remontu. Należy gruntownie oczyścić teren cmentarza, wykonać nowe ogrodzenie, ustawić nowe krzyże, oraz wykonać tablicę informacyjną.

(dowód: akta kontroli str. 110-123)

W wyjaśnieniu, odnoszącym się do skali zdiagnozowanych przez Urząd problemów, dotyczących odbudowy, utrzymania i zabezpieczenia grobów i cmentarzy wojennych, prowadzonych analiz w tym zakresie i współpracy z Konserwatorem,

Wójt podał m.in., że w kontrolowanym okresie, występowała „zbyt niska wysokość dotacji otrzymywanych od Wojewody, na konserwację oraz remonty cmentarzy zabytkowych”, w stosunku do zgłaszanych potrzeb. Analizy były prowadzone na bieżąco, jednakże nie rzadziej niż dwa razy do roku, przez pracownika do spraw inwestycji i budownictwa, dyrektora Zakładu Gospodarki Komunalnej, oraz Wójta, co nie znajduje odzwierciedlenia w notatkach służbowych. Gmina współpracowała z Konserwatorem i Stowarzyszeniem, czego efektem było pozwolenie na prowadzenie prac na cmentarzu wojennym w Ryszkowej Woli, oraz remont cmentarza w Radawie, przeprowadzony przez Stowarzyszenie²⁴. Nie współpracowano w wyżej wymienionym zakresie z innymi podmiotami.

(dowód: akta kontroli str. 261-269, 353-357)

1.8. -1.10. i 1.12. Działając w zakresie wykorzystania uwag i wykonania wniosków i zaleceń pokontrolnych, wyrażonych w wystąpieniu, Wójt:

- poinformował Wojewodę (w piśmie z dnia 23.12.2013 r.), że Gmina zgłosiła zapotrzebowanie na prace remontowe cmentarza wojennego w Ryszkowej Woli. Podał również, że dokumentacja ewidencyjna prowadzona przez Gminę jest obecnie poprawiana i aktualizowana, oraz, że „zintensyfikowane zostaną w przyszłości prace porządkowe i konserwacyjne na cmentarzach z okresu I wojny światowej”,

- w dniu 30.12.2013 r., wydał zarządzenie²⁵, w którym ustalił zakres niezbędnych prac do wykonania, w celu zachowania i utrzymania obiektów grobownictwa wojennego, w którym uwzględnił wnioski i zalecenia pokontrolne odnoszące się do cmentarzy, wymienionych w wystąpieniu.

(dowód: akta kontroli str. 348-351)

W wyjaśnieniach odnoszących się do kwestii:

- określenia w jaki sposób zintensyfikowano opiekę nad cmentarzami wojennymi ,
- opracowania projektów urządzenia zaniedbanych obiektów grobownictwa wojennego, oraz

- aktualizacji dokumentacji ewidencyjnej Gminy (zawierającej nieścisłości i błędy),
działający z upoważnienia Wójta - Sekretarz Gminy, podał m.in.:

- *intensyfikacja prac polegających na opiece obiektów grobownictwa wojennego potwierdza wyciąg kwot, które Gmina przeznaczyła na koszenie mienia komunalnego, w których ujmowano koszenie cmentarzy wojennych.* Były to kwoty brutto: w roku 2012 – 5.464,80 zł, w roku 2013 – 22.350,60 zł, w roku 2014 – 54.075,60 zł, w roku 2015 – 65.794,80 zł i w roku 2016 – 51.019,20 zł²⁶;

- *nie opracowywano projektów urządzenia zaniedbanych mogił ze względu na ograniczone środki w budżecie Gminy;*

²⁴ Według wyjaśnienia Wójta, remont przeprowadzono w roku 2015, przy dofinansowaniu Marszałka Województwa Podkarpackiego, Konserwatora i Austriacki Czerwony Krzyż. Dokumentacja wykonanych prac jest w posiadaniu Stowarzyszenia.

²⁵ Zarządzenie nr 150/2013 Wójta Gminy Wiązownica, z dnia 30.12.2013 r. w sprawie utrzymania obiektów grobownictwa wojennego zlokalizowanych na terenie Gminy Wiązownica.

²⁶ Podane kwoty brutto stanowią koszty koszenia wszystkich terenów zielonych, jakie utrzymuje Gmina (w tym, również cmentarzy). Pan Artur Żołyński – Dyrektor Zakładu Gospodarki Komunalnej Gminy, w oświadczeniu podał, że w latach 2014-2016 prowadzone były prace na cmentarzach z okresu I wojny światowej w: Manasterzu, Ryszkowej Woli, Cetuli, Zapalowie, Mołodyczu i Radawie, które obejmowały wykaszanie roślin trawiastych, przecinkę rozrastających się krzewów i odrostów drzew, usuwanie liści oraz zanieczyszczeń. Powyższe prace fakturowano jako utrzymanie terenów zielonych na mieniu gminnym i ze względu na rozległość terenów i duże ich rozdrobnienie, nie wymieniano szczegółowo (w treści faktur) poszczególnych działek. Do oświadczenia załączono 25 faktur (za rok 2014 – 10 faktur, za rok 2015 – 7 faktur i za rok 2016 – 8 faktur) za wykonanie koszenia, na których sprawdzający je pod względem merytorycznym, określił miejsca koszenia nazwami miejscowości (sołectw), w tym również tych, w których położone są cmentarze wojenne.

- dokumentacja ewidencyjna prowadzona przez Gminę, została poprawiona i uzgodniona ustnie z panią Barbarą Uliasz (autorką wystąpienia). Dokładna liczba mogił i liczba pochowanych na cmentarzach wojennych, ze względu na brak materiałów źródłowych (inventaryzacji), jest niemożliwa do określenia. Ponadto, obraz jeszcze bardziej „zaciemniają” spore różnice w danych liczbowych podawanych przez autorów publikacji naukowych oraz popularno-naukowych o tematyce cmentarzy wojennych. Przyjęto wartości szacunkowe, które ujednolicono z danymi Wojewody. Mogiły wymienione w wystąpieniu (ofiary UPA w Wiązownicy), nie zostały jednoznacznie określone jako mogiły ofiar wojennych. Jednoznaczne potwierdzenie wymaga pracy wykwalifikowanych specjalistów oraz sporych nakładów finansowych. Gmina zleci wykonanie inventaryzacji odpowiednim organom, a dopiero w dalszym etapie zdecyduje, czy trafią one do ewidencji gminnej.

(dowód: akta kontroli str. 101-121, 271-350)

W wyniku analizy porównawczej:

- treści wyjaśnień (jakich udzielił Sekretarz), odnoszących się do realizacji zalecanych w wystąpieniu, potrzeb remontowych, konserwacyjnych i zabezpieczających, poszczególnych grobów i cmentarzy wojennych, a także występowania o środki na sfinansowanie wszystkich tych prac, z
  - obecnym stanem zachowania i utrzymania cmentarzy i grobów wojennych, ustalonym w drodze oględzin,
- stwierdzono następujący stan rzeczy:

a) odnośnie, cmentarza wojennego z I-szej wojny światowej w Mołodyczu (w centrum wsi), Sekretarz, podał m.in.: *nie wykonano prac w zakresie nowego urządzenia cmentarza, podkreślającego jego wojenny charakter oraz pomnika centralnego. W 2017 roku wykonano połowę ogrodzenia, które nawiązuje do obiektów z tego okresu. Na 2018 r. zaplanowano wykonanie pozostałej części ogrodzenia oraz centralnego krzyża. Gmina dwukrotnie otrzymała środki na realizację ww. zadań z budżetu wojewody*²⁷.

W wyniku oględzin stwierdzono, że cmentarz był założony na planie prostokąta, okrojonego łukiem drogi, z rzędami dużych mogił zbiorowych, mających formę niskich, ziemnych kopców, bez jakichkolwiek tablic, czy inskrypcji. Był ogrodzony, częściowo metalową siatką na słupkach (wykonaną prawdopodobnie w 1994 r.), oraz częściowo nowym ogrodzeniem, ze słupków betonowych oraz rygli metalowych w przestrzeni pomiędzy słupkami. Nowe ogrodzenie nie zostało ukończone i znajdowało się w fazie realizacji. Cmentarz był dobrze utrzymany. Nie było na nim zaśmieceń, albo odpadów składowanych na jego terenie. Był oczyszczony z samosiejek (nie było na nim nowych zadrzewień, zakrzaceń, niwelujących wartości (założeń) widokowych, czy rozsadzających konstrukcję mogił). Dostępny był dojazd (oraz dojście) do cmentarza, z drogi powiatowej Wiązownica – Wola Mołodyccka. Od strony wejścia była tablica informująca, o treści: „Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Mołodyczu. Pochowanych jest tu ok. 600 żołnierzy. Obiekt zabytkowy, założony w 1914 roku”. Nie było tablicy z historią obiektu, oraz nie było znaku umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków²⁸, informującego o tym, że zabytek ten podlega ochronie (dalej znak),

²⁷ Gmina zawarła z Wojewodą dwa porozumienia (w dniach 02.03.2017 r. i 21.03.2018 r.) w sprawie powierzenia zadań, przyznania dotacji i ustalenia wzajemnych obowiązków w zakresie bieżącego utrzymania, remontów oraz sprawowania opieki nad cmentarzami i mogiłami wojennymi, których przedmiotem było przyjęcie przez Gminę prowadzenia zadania związanego z remontem cmentarza wojennego z I wojny światowej w miejscowości Mołodycz, oraz przyznanie przez Wojewodę dotacji celowych na realizację tego zadania, w kwotach: w roku 2017 – nie więcej niż 16.000 zł, oraz w roku 2018 – nie więcej niż 15.000 zł.

²⁸ O czym mowa w art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z roku 2017, poz. 2187 ze zm.). Wzór znaku określony został w rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia

b) odnośnie cmentarza z I-szej wojny światowej w Mołodyczu (przy drodze relacji Sieniawa-Oleszyce), Sekretarz, podał m.in., że: *wykonano gruntowne oczyszczenie terenu i najbliższego otoczenia oraz wykonano tablicę informacyjną na cmentarzu. Nie wykonano ogrodzenia, krzyży, tablicy informacyjnej przy drodze oraz tablicy inskrypcyjnej, ze względu na brak środków finansowych. Gmina po uzgodnieniach telefonicznych z Wojewodą, nie występowała o środki finansowe na zrealizowanie powyższych prac, ponieważ w latach 2014-2017, realizowano inne zadania z zakresu cmentarnictwa wojennego z wykorzystaniem środków Wojewody.* W wyniku oględzin stwierdzono, że cmentarz był założony na rzucie prostokąta, z układem przestrzennym częściowo zatartym. W mogiłach pochowano nieznaną liczbę niezidentyfikowanych żołnierzy armii rosyjskiej (na mogiłach nie było tablic, czy inskrypcji). W centralnej części cmentarza, wysoki drewniany krzyż, a po jego bokach ustawione cztery niższe krzyże „nagrobne”. Całość ogrodzona drewnianymi kantownikami, na niskich drewnianych słupkach. Na cmentarzu, w latach 2013 – 2017, nie były prowadzone prace remontowe. Od strony wejścia na cmentarz była tablica informująca o treści: *„Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Mołodyczu. Założony w 1915 roku”*. Nie było tablicy z historią obiektu. Cmentarz był dobrze utrzymany, oczyszczony z samosiejek, nie było na nim zaśmieci, albo odpadów składowanych na jego terenie. Dostępny był dojazd (oraz dojście) do cmentarza, z drogi wojewódzkiej relacji Sieniawa – Oleszyce,

c) w wyniku oględzin 4 mogił z okresu II wojny światowej (w tym 3 zbiorowych i 1 indywidualnej - Henryka Węglarza, niewymienionej w wystąpieniu), urządzonych na cmentarzu parafialnym w Mołodyczu, stwierdzono stan techniczny „dobry” (2 mogił) i „zadowalający” (2 mogił). Cmentarz był zadbane, oczyszczony z roślinności, nie było na nim zaśmieci, albo odpadów składowanych na jego terenie. Dostępny był dojazd (oraz dojście) do cmentarza, z drogi gminnej,

d) odnośnie, mogiły indywidualnej nieznanego powstańca z 1863 r. w Mołodyczu, położonej w lesie, Sekretarz podał m.in., że *rozważano wykonanie prac remontowych zawartych w wystąpieniu. Gmina po uzgodnieniach telefonicznych z Wojewodą, nie występowała o środki finansowe na zrealizowanie prac, ponieważ w latach 2014-2017, realizowano inne zadania z zakresu cmentarnictwa wojennego.* W wyniku oględzin stwierdzono, że stan techniczny mogiły wymaga podjęcia prac konserwatorsko – budowlanych, bądź wykonania nowego, trwałego urządzenia grobu. W otoczeniu mogiły nie było zaśmieci, albo składowanych odpadów. Nie występowały zadrzewienia, zakrzaczenia niwelujące wartości założeń widokowych. Brak było tablicy informacyjnej i tablicy kierunkowej. Brak było możliwości dojazdu. Dostępne było dojście, duktem leśnym,

e) w wyniku oględzin mogiły zbiorowej Polaków (Rodziny Wolańskich) w Mołodyczu, położonej w lesie, stwierdzono, że obecny stan zachowania wymaga konserwacji krzyża centralnego, oraz oczyszczenia obiektu z mchów i porostów. W jej otoczeniu nie było zaśmieci, albo składowanych odpadów. Nie występowały zadrzewienia, zakrzaczenia niwelujące wartości założeń widokowych. Brak było tablicy informacyjnej i tablicy kierunkowej. Dojście i dojazd do obiektu, możliwy był duktem leśnym,

f) odnośnie cmentarza wojennego z I-szej wojny światowej w Ryszkowej Woli, Sekretarz podał, że *z zaleconych prac nie wykonano ogrodzenia oraz usypania*

---

9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259), następująco: znak ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, o wymiarach 185 x 100 mm, wykonanej z blachy, na białym tle w górnej części napis: „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM”, poniżej tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy, oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczonych po każdej stronie białym trójkątem.

wałów mogilnych, pozostałe prace wykonano. Prace zrealizowano w latach 2015-2016. W wyniku oględzin stwierdzono, że cmentarz założony został na planie prostokąta, na którym zlokalizowane są mogiły indywidualne i zbiorowe, które mają formę niewysokich wałów lub kopców ziemnych, z charakterystycznymi pięciokątnymi, ceramicznymi tablicami identyfikacyjnymi. Wyryte były na nich nazwiska zidentyfikowanych żołnierzy i numer mogiły, a niektóre uzupełnione o jednostkę wojskową. Pośród oryginalnych, dawnych tabliczek, widoczne również nowe tabliczki inskrypcyjne, bez danych osobowych, zawierające informację o numerze grobu. Na tablicach poświęconych niezidentyfikowanym żołnierzom wyryta była jedynie narodowość i liczba pochowanych. Stwierdzono brak 8 tabliczek inskrypcyjnych²⁹, po których zachowały się betonowe cokoły. Wysoki, ceglano – ceramiczny, sześcienny pomnik ustawiony z tyłu cmentarza, był w stanie wyremontowanym (odnowionym). Cmentarz był dobrze utrzymany. Nie było na nim zaśmieceń, czy składowanych odpadów. Był oczyszczony z samosiejek. Od strony wejścia była tablica informująca o treści: „Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Ryszkowej Wol””, oraz była tablica z historią obiektu. Nie było znaku. Dostępny był dojazd (oraz dojście) do cmentarza, z drogi wojewódzkiej Jarosław – Bełżec,

g) odnośnie cmentarza z I-szej wojny światowej w Zapałowie, Sekretarz podał, że rozważano wykonanie prac remontowych zawartych w wystąpieniu, jednakże ich zakres kwalifikuje je jako zadanie Wojewody. Gmina po uzgodnieniach telefonicznych z Wojewodą nie występowała o środki finansowe na zrealizowanie powyższych prac, ponieważ w latach 2014-2017, realizowała inne zadania z zakresu cmentarnictwa wojennego. W wyniku oględzin stwierdzono, że cmentarz założony na planie kwadratu, ma formę długich zbiorowych mogił ziemnych (z prawdopodobnymi przypadkami mogił indywidualnych), otoczonych wałem ziemnym, z przecięciem na wejście. Na dwóch mogiłach ustawione były kamienne pomniki nagrobne. Na mogiłach stało także kilka krzyży (drewnianych, metalowy, lastrykowy), prawdopodobnie przeniesionych z sąsiedniego cmentarza cywilnego. Cmentarz nie posiadał akcentu centralnego. Był dobrze utrzymany. Nie było na nim zaśmieceń, albo odpadów składowanych na jego terenie. Był oczyszczony z samosiejek. Od strony wejścia była tablica informująca, o treści: „Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Zapałowie”, Nie było znaku, oraz tablicy z historią obiektu. Dostępny był dojazd (oraz dojście) do cmentarza, z drogi wojewódzkiej Jarosław – Bełżec,

h) Odnośnie cmentarza wojennego z I-szej wojny światowej w Manasterzu, Sekretarz podał, że wykonano gruntowne oczyszczenie cmentarza z samosiejek i innej drobnej roślinności, w tym ostrężyn oraz umieszczono tablicę informacyjną. Nie wykonano osypania wałów mogilnych, wymiany krzyża pomnikowego, trwałego ogrodzenia, oczyszczenia i zakonserwowania zachowanych tablic inskrypcyjnych, tablicy pamiątkowej z historią obiektu, tablic informacyjnych przy dojściu do cmentarza, z uwagi na fakt, że zakres prac kwalifikuje je jako zadanie Wojewody. Gmina występowała z wnioskiem do Wojewody o środki finansowe na ich realizację, w roku 2015, jednakże nie otrzymała ich. W wyniku oględzin stwierdzono, że cmentarz założony był na planie prostokąta, z wykorzystaniem naturalnego terenu leśnego, miał formę mogił zbiorowych. Mogiły miały kształt niewysokich wałów ziemnych, obecnie słabo czytelnych. Na kilku mogiłach widoczne były charakterystyczne, pięciokątne, ceramiczne tabliczki identyfikacyjne (bądź ich fragmenty). Akcentem centralnym był niewysoki kopiec z drewnianym krzyżem na szczycie. Ogrodzenie stanowił wał ziemny, w przedniej części słabo zachowany.

²⁹ W związku ze stwierdzonym brakiem 8 tabliczek inskrypcyjnych, działający z upoważnienia Wójta Sekretarz, oświadczył, że Urząd podejmie czynności przewidziane w art. 28 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cmentarz był w złym stanie technicznym, w latach 2013 – 2017, nie były na nim prowadzone prace remontowe. Nie było zaśmieceń, albo odpadów składowanych na jego terenie, był oczyszczony z samosiejek. Od strony wejścia była tablica informująca, o treści: „Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Manasterzu. Pochowanych jest tu ok. 500 żołnierzy. Obiekt zabytkowy. Założony w 1914 – 1918 roku”. Nie było znaku, oraz tablicy z historią obiektu. Dostępny był dojazd (oraz dojście) do cmentarza, duktem leśnym. Brak było tablicy kierunkowej z drogi głównej,

i) odnośnie cmentarza z I-szej wojny światowej w Cetuli, Sekretarz podał, że *wykonano tablicę informacyjną. Pozostałych prac nie wykonano, ze względu na brak środków finansowych. Gmina po uzgodnieniach telefonicznych z pracownikami merytorycznymi Wojewody, z uwagi na ograniczony budżet województwa, nie występowała o środki finansowe na zrealizowanie powyższych prac, ponieważ w latach 2014-2017 realizowała inne zadania z tego zakresu (na cmentarzach w Ryszkowej Woli i Mołodyczu).* W wyniku oględzin stwierdzono, że cmentarz był założony na planie prostokąta, na osi z aleją główną, z wykorzystaniem naturalnego terenu leśnego i miał formę mogił zbiorowych, w kształcie niewysokich wałów lub kopców ziemnych. Na niektórych z nich zachowały się charakterystyczne, pięciokątne, ceramiczne tabliczki identyfikacyjne (bądź ich fragmenty). Akcent centralny stanowił wysoki krzyż drewniany. Ogrodzenie stanowił wał ziemny przerwany na wejście, na którym ustawione były drewniane słupki z zadaszaniem, połączone żerdziami. Na cmentarzu, w latach 2013 – 2017, nie były prowadzone prace remontowe, czy konserwacyjne. Był dobrze utrzymany, nie było na nim zaśmieceń, albo odpadów składowanych na jego terenie i był oczyszczony z samosiejek. Od strony wejścia była tablica informująca, o treści: „Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Cetuli. Pochowanych jest tu ok. 450 żołnierzy. Założony w 1915 roku”. Nie było tablicy z historią obiektu. Dostępne było dojście do cmentarza, duktem leśnym, bez możliwości dojazdu. Brak było tablicy kierunkowej z drogi głównej,

j) w wyniku oględzin cmentarza rzymskokatolickiego (starego) z I-szej połowy XIX wieku i z I-szej wojny światowej w Radawie, stwierdzono m.in., że założony był prawdopodobnie na planie prostokąta i miał formę mogił zbiorowych i indywidualnych, mających kształt niewysokich wałów ziemnych. Akcentem centralnym był wysoki, metalowy krzyż, stojący przy ogrodzeniu w tylnej części cmentarza. Ogrodzenie wykonane było z drewnianych żerdzi, na niewysokich zadaszonych słupkach. Nad wejściem (nieposiadającym bramki wejściowej) umieszczona była tablica „Cmentarz Wojenny 1915”. Obiekt kwalifikował się do remontu, zapewniającego utrwalenie stanu zachowania (posiadał zanikowy wystrój pola grobowego). Na cmentarzu nie było zaśmieceń, albo odpadów składowanych na jego terenie i był oczyszczony z samosiejek. Od strony wejścia była tablica informująca o treści: „Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Radawie. Pochowanych jest tu ok. 2000 żołnierzy. Obiekt zabytkowy. Założony w 1915 r. ”. Nie było znaku, oraz tablicy z historią obiektu. Dostępny był dojazd (oraz dojście) do cmentarza, drogą gminną. Brak było tablicy kierunkowej z drogi głównej.

k) odnośnie kwatery wojennej na cmentarzu parafialnym (starym) w Radawie, Sekretarz podał, że zalecone prace zostały wykonane przez Stowarzyszenie (dokumentacja w posiadaniu Stowarzyszenia). Gmina nie występowała o środki finansowe, z uwagi, że *zadanie było wykonywane w ramach porozumienia ustnego, przez Stowarzyszenie.* W wyniku oględzin stwierdzono, widoczne efekty kompleksowych prac remontowych, zaleconych w treści wystąpienia, w tym m.in.: wyremontowany pomnik centralny, oraz wydzielenie kwatery od całości metalowym ogrodzeniem z przerwą na przejście, w której nie było bramki. W kwaterze

zachowało się 18 ceramicznych tabliczek inskrypcyjnych, oraz oryginalne słupki bramki wejściowej. Tabliczki inskrypcyjne były ułożone na mogiłach. Stan kwatery wojennej był dobry. Nie było zaśmieceń, albo odpadów składowanych na jej terenie. Od strony wejścia była tablica informująca, o treści: „*Cmentarz parafialny (stary) – kwatera wojenna w Radawie. Pochowanych jest tu ok. 26 żołnierzy. Obiekt zabytkowy. Założony w 1915 r.*”. Nie było znaku, oraz tablicy z historią obiektu. Obiekt był oczyszczony z samosiejek. Dostępny był dojazd (oraz dojście) do cmentarza, z drogi powiatowej. Brak było tablicy kierunkowej z drogi głównej,

l) w wyniku oględzin mogiły żołnierza Armii Krajowej (Wacława Schmidta), położonej w Radawie, w lesie, stwierdzono, że odnowienia wymaga konstrukcja nagrobka (możliwe jest podsadzanie obiektu przez otaczający go korzeniostan). W otoczeniu mogiły nie było zaśmieceń, albo składowanych odpadów. Nie występowały zadrzewienia, zakrzaczenia niwelujące wartości (założeń) widokowych. Brak było tablicy informacyjnej i tablicy kierunkowej, oraz brak możliwości dojazdu. Dostępne było tylko dojście, duktem leśnym,

ł) w wyniku oględzin mogiły żołnierza Wojska Polskiego (Aleksandra Buraczyńskiego) na cmentarzu parafialnym w Wiązownicy, stwierdzono, że mogiła miała formę płyty lastrykowej, z tablicą inskrypcyjną na szczycie. Stan zachowania mogiły był dobry.

Na tym samym cmentarzu, w bezpośrednim sąsiedztwie ww. mogiły, zlokalizowane były groby cywilnych mieszkańców, zmarłych tragicznie w latach 1945-1946. Na kilkunastu nagrobkach widniały napisy informujące, że pochowani zostali zamordowani przez UPA, bądź „*zginęli w walce o utrwalenie władzy ludowej*”. Były to mogiły: Stanisława Płachetko (ofiara UPA), Jana Sochy (zm. 15.08.1945 r., brak innych danych), Pawła Chódzik (zginął „*od kuli bratobójczej*”), Jana i Stanisława Kuca („*z rąk UPA*”), Stanisława Janowskiego („*z rąk UPA*”), Andrzeja Lichołat (według tabliczki: szer. MO, „*zginął w walce o utrwalenie władzy ludowej*”), Władysława Ciurko (według tabliczki, szer. MO „*zginął w walce o utrwalenie władzy ludowej*”), Maria Klupko i Jan Napiński („*zginęli tragicznie od band UPA*”), Władysław Golba („*zginął tragicznie 25.08.1946 r.*”), Julia Wiśniewska (lat 25) i córka Janina (lat 5), Anna Golba z dziećmi (lat 49), Katarzyna Paszko (lat 27) z dziećmi, Józef Polak („*zginął wiosną 1945 r. z rąk UPA*”), Bartłomiej Farfał („*zginął śmiercią tragiczną 1945 r. przeżywszy lat 19*”), Michał Kasia („*zginął śmiercią tragiczną w 1945 r.*”), Michał Orzechowski („*zamordowany 17.4.1945 r.*”), August Piątek („*przeżył 35 lat, zginął tragicznie w 1945 r.*”), Jan Błajda („*członek ORMO, zginął w walce o utrwalenie władzy ludowej*”), Jerzy Pyrczak, Aniela Kruk, Maria Pocięcha, Helena Skrzypek, Jan Kłak i inni („*wymordowani w 1945 r. przez bandę*”), Władysław Wysocki („*zginął śmiercią tragiczną 1945 r. przeżywszy lat 36*”), Piotr Matusz („*zginął śmiercią tragiczną z rąk bandy UPA*”), Michał Wysocki („*zginął tragicznie z rąk bandy UPA*”). W większości były to betonowe płyty lub obramowania wypełnione ziemią z nasadzeniami roślinnymi. Stan zachowania większości indywidualnych mogił – dobry, natomiast zbiorowe mogiły – wymagały remontu. Wszystkie ww. groby nie były dotychczas objęte *Wojewódzką ewidencją cmentarzy, kwater i mogił wojennych*, zostały urządzone i pozostawały pod opieką rodzin pochowanych.

W wyjaśnieniu odnoszącym się do kwestii opracowania projektów urządzenia mogił Polaków – ofiar UPA, działający z upoważnienia Wójta - Sekretarz Gminy, podał m.in. *nie opracowywano projektów urządzenia mogił Polaków – ofiar UPA, ze względu na brak jednoznacznych dowodów, że w mogiłach znajdują się ofiary UPA. Ponadto posiadano ograniczone środki w budżecie Gminy.*

(dowód: akta kontroli str. 101-109, 363-368, 675)

Ustalono, że w kontrolowanym okresie, Urząd w „Informacjach o planowanych środkach finansowych i zadaniach rzeczowych w zakresie cmentarnictwa wojennego” (dalej zapotrzebowanie), wyceniał wartość zadań w zakresie remontów i bieżącego utrzymania cmentarzy, kwater i mogił wojennych, następująco:

- w roku 2014 na kwotę 60.000 zł (na remont cmentarza w Ryszkowej Woli), a przyznano mu 30.000 zł,
- w roku 2015 na kwotę 33.000 zł (w tym, na remont cmentarza w Ryszkowej Woli 30.000 zł oraz koszenie trawy i wycinkę zakrzaczeń na cmentarzach w Cetuli, Manasterzu, Mołodyczu i Radawie – 3.000 zł), a przyznano mu 25.000 zł, oraz
- w roku 2016 na kwotę 40.000 zł (na remont cmentarza w Manasterzu) – nie otrzymał środków³⁰.

Działający z upoważnienia Wójta – Sekretarz, podał m.in., że w 2016 r. środków nie otrzymano, oraz, że *do Urzędu nie wpłynęła żadna odpowiedź na złożony wniosek*.

Wartość kwot wydatkowanych na remonty i utrzymanie obiektów grobownictwa wojennego, wyniosły: w roku 2014 - 29.978,69 zł (otrzymana kwota dotacji Wojewody), w roku 2015 - 24.986,50 zł (otrzymana kwota dotacji Wojewody), oraz w roku 2016 – 34.489,09 zł (środki własne na ogrodzenie cmentarza komunalnego w Wiązownicy).

Odnośnie kwot³¹ wydatkowanych na koszenie cmentarzy objętych kontrolą, Skarbnik Gminy podała, że w ewidencji księgowej nie ma możliwości oszacowania tej kwoty, oraz nie ma możliwości wskazania udziału procentowego tych wydatków w stosunku do wydatków ogółem budżetu.

(dowód: akta kontroli str. 247-257, 261-269, 353-358, 369-437)

W badanym okresie, Gmina:

- a) zawarła z Wojewodą dwa porozumienia (w dniach 19.03.2014 r. i 10.04.2015 r.) *w sprawie powierzenia zadań, przyznania dotacji i ustalenia wzajemnych obowiązków w zakresie bieżącego utrzymania, remontów oraz sprawowania opieki nad cmentarzami i mogiłami wojennymi*, których przedmiotem było przyjęcie przez Gminę prowadzenia zadania związanego z remontem cmentarza wojennego z I wojny światowej w miejscowości Ryszkowej Woli, oraz przyznanie przez Wojewodę dotacji celowych na realizację tego zadania, w kwotach: w roku 2014 – nie więcej niż 30.000 zł i w roku 2015 – nie więcej niż 25.000 zł.,
- b) nie uzyskała zezwolenia Wojewody na prowadzenie robót, na cmentarzu wojennym w Ryszkowej Woli,
- c) uzyskała jedno pozwolenie Konserwatora³², na prowadzenie prac na cmentarzu wojennym w Ryszkowej Woli, w zakresie:
  - oczyszczenia terenu cmentarza z drobnej roślinności,
  - osypania wałów mogiłnych,
  - prac przy pomniku ceglany: wymiany zniszczonych elementów ceglanych,
  - oczyszczenia i zabezpieczenia istniejących ceramicznych tabliczek imiennych i inskrypcyjnych,
  - rekonstrukcji brakujących tabliczek i umieszczenie ich na cokołach, oraz
  - ustawienia tablicy pamiątkowej oraz informacji z historią obiektu.

³⁰ Zgodnie z treścią pism Wojewody (z dni: 07.11.2013 r., 06.11.2014 r., 02.11.2015 r.), przedmiotowe „Informacje”, faktycznie były formą zapotrzebowań na dotacje celowe. W ostatnim z ww. pism, określono m.in., że *przedmiotowe dane należy przekazać (...) w nieprzekraczalnym terminie do 01 grudnia 2015 r.* Ustalono, że Urząd przekazał zapotrzebowanie na 2016 r. drogą elektroniczną, z zachowaniem terminu.

³¹ W badanym okresie, łączna wartość wydatków poniesiona na koszenie terenów zielonych w Gminie, wyniosła 170.889,60 zł.

³² W formie decyzji administracyjnej nr UOZ-1.5149.73.2014, z dnia 26.06.2014 r., wydanej na podstawie wniosku Gminy z dnia 28.05.2014 r. W treści wniosku, przewidywany termin rozpoczęcia i zakończenia prac określono: lipiec 2014 – grudzień 2015. Pozwolenie miało określony termin ważności do 31.12.2015 r.

W treści pozwolenia zawierał się m.in. warunek zawiadomienia organu wydającego o rozpoczęciu i zakończeniu prac. W kontroli ustalono, że Urząd nie powiadamiał Konserwatora o rozpoczęciu i zakończeniu prac, oraz, że Konserwator nie dokonał odbioru konserwatorskiego wykonanych robót, które obejmowały:

- w roku 2014: oczyszczenie terenu cmentarza z roślinności i zakrzaczeń, wymianę zniszczonych elementów ceglanych, oczyszczenie powierzchni, impregnację, oraz pokrycie dachu masą szpachlową bitumiczną istniejącego pomnika, oczyszczenie oraz sklejenie pękniętych istniejących ceramicznych tabliczek epitafijnych wraz z wtórnym umieszczeniem na betonowych cokołach, odtworzenie alejek z obrzeży betonowych i wysypanie kruszywem, wykonanie z umocowaniem do postumentów betonowych tabliczek epitafijnych (40 szt.),

- w roku 2015: wykonanie z umocowaniem do postumentów betonowych tabliczek epitafijnych (140 szt.), oraz wykonanie i zamocowanie tablicy informacyjnej z historią obiektu.

Nadzór nad powyższymi pracami, prowadzili pracownicy Urzędu.

Ponadto, Gmina nie występowała do Konserwatora o przedstawienie zaleceń konserwatorskich³³, oraz odpowiednio dokumentowała prace prowadzone na podstawie pozwolenia Konserwatora.

Oprócz dwóch powyższych dotacji przyznanych przez Wojewodę, Gmina nie otrzymała innych środków zewnętrznych na finansowanie zadań z zakresu grobownictwa wojennego. Procentowy udział wydatków poniesionych z dotacji na te zadania, w stosunku do wydatków ogółem, wyniósł w roku 2014 – 0,09%, oraz w roku 2015 – 0,07%. W roku 2016, udział procentowy wydatków poniesionych ze środków własnych Gminy, na opiekę i utrzymanie obiektów grobownictwa wojennego, wyniósł 0,08%.

Gmina prawidłowo wydatkowała i rzetelnie ewidencjonowała środki na odbudowę utrzymanie i zabezpieczenie grobów i cmentarzy wojennych³⁴.

(dowód: akta kontroli str. 162-170, 261-269, 369-531, 551-556, 594-674, 678)

1.11.-1.18. W latach 2014-2016:

- w Urzędzie nie przeprowadzano kontroli dotyczących wykorzystania środków dotacji przeznaczonych na odbudowę, utrzymanie i zabezpieczenie grobów i cmentarzy wojennych,

- nie wystąpiło żadne ze zdarzeń³⁵, wymagających zawiadomienia Konserwatora,

- nie stwierdzono aktów wandalizmu,

- nie stwierdzono przypadków uszkodzeń grobu lub urządzeń na cmentarzu wojennym,

- nie wystąpił przypadek przenoszenia pomników na cmentarze wojenne,

- nie wystąpił przypadek utraty statusu grobu wojennego, w związku z pochowaniem członków rodziny,

- na terenie cmentarzy wojennych, nie dokonywano indywidualnych upamiętnień bez zgody i wiedzy właściwych organów administracji rządowej i samorządowej.

(dowód: akta kontroli str. 261-269, 372-380)

³³ W rozumieniu przepisu art. 27 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który stanowił m.in., że na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku, wojewódzki konserwator zabytków przedstawia w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie.

³⁴ Powyższe wydatki zostały poniesione przez Gminę z zachowaniem zasady efektywności ponoszonego wydatku, przepisów wewnętrznych przyjętych w tym zakresie w Gminie (w tym, zarządzenia Nr 39/2014 Wójta, z dnia 16.04.2014 r. w sprawie regulaminu postępowania o zamówieniach publicznych oraz dokonywania wydatków publicznych nieobjętych przepisami o zamówieniach publicznych) oraz zasady równego traktowania wykonawców, jawności i przejrzystości.

³⁵ Chodzi o zdarzenia, o których mowa w przepisach art. 28 ust. 1 pkt. 1 – 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, kreujących obowiązek zawiadomienia Konserwatora, w przypadku ich wystąpienia (np. uszkodzenia, zniszczenia, kradzieży, lub zagrożenia zabytku, a także zmianie miejsca jego przechowywania, bądź zmianach jego stanu prawnego).

1.19.-1.21. Wójt wyjaśnił, że Gmina prowadziła działania na temat zasad postępowania, w przypadku odnalezienia dowodów mogących świadczyć o istnieniu grobu wojennego, w formie informacji przekazywanych na zebraniach wiejskich, w poszczególnych sołectwach. Zebrania takie odbywały się co najmniej raz w roku w każdym sołectwie, jednakże lakoniczna forma protokołów tychże zebrań, nie zawiera szczegółów dotyczących przekazywanych informacji. Ponadto, ustnie zobowiązywano dyrektorów szkół o przekazanie takich informacji młodzieży szkolnej.

W badanym okresie, nie wystąpiły przypadki, gdy odnaleziono dowody świadczące o istnieniu grobu lub cmentarza wojennego, jednak teren ten należał do osoby prywatnej niezainteresowanej stworzeniem cmentarza wojennego lub położony był na terenie trudno dostępnym.

Do Urzędu nie wpłynęły skargi i wnioski, dotyczące problematyki grobownictwa wojennego.

(dowód: akta kontroli str. 532-541)

Ustalone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono następujące nieprawidłowości:

1. W Urzędzie, w przyjętej Strategii rozwoju Gminy, nie uwzględniono ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Przepis art. 18 ust. 1 – 2, ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*³⁶ stanowił m.in., że przy sporządzaniu strategii rozwoju gminy uwzględnia się ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. W koncepcji strategii, w szczególności określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji, przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, oraz ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W wyjaśnieniu złożonym w tej sprawie, działający z upoważnienia Wójta – Sekretarz Gminy, podał m.in., że braki w uchwalonej Strategii, wynikające z obowiązków nałożonych przez ustawodawcę na gminę, w art. 18 ust. 1 – 2, ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, powstały przez nieuwagę, bądź też nieznamość przepisów prawa w tymże zakresie, przez sporządzających ten dokument. Zostanie on uzupełniony o wyżej wymienione elementy przy najbliższej aktualizacji Strategii.

(dowód: akta kontroli: 149-170, 177-179)

2. Przepis art. 87 ust. 1 ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* stanowił m.in., że wójt sporządza na okres 4 lat, gminny program opieki nad zabytkami.

W kontroli ustalono, że w Urzędzie, nie został sporządzony gminny program opieki nad zabytkami. Odnosząc do przyczyn braku powyższego dokumentu, Wójt podał m.in., że *w związku z napotkanymi trudnościami z uzgodnieniem programu opieki nad zabytkami, oraz brakiem środków finansowych, Rada odmówiła podjęcia dalszych prac. (...) W najbliższym czasie dołożymy wszelkich starań, aby uzgodniony projekt trafił pod obrady Rady Gminy.*

(dowód: akta kontroli: 227-243)

3. Pozwolenie Konserwatora na prowadzenie prac na cmentarzu wojennym w Ryszkowej Woli (UOZ.1.5149.73.2014), zawierało m.in. określony warunek³⁷

³⁶ Dz. U. z roku 2017, poz. 2187 ze zm.

³⁷ Warunek określony przez organ wydający, na podstawie § 19 ust. 2 pkt. 2 rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. *w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac*

zawiadomienia Konserwatora, o terminie rozpoczęcia i zakończenia prac wskazanych w pozwoleniu. W kontroli ustalono, że Urząd nie powiadamiał Konserwatora o rozpoczęciu i zakończeniu prac, oraz, że Konserwator nie dokonał odbioru konserwatorskiego wykonanych robót.

Odnosząc się do przyczyny niezawiadomienia Konserwatora o tychże terminach, działający z upoważnienia Wójta Sekretarz Gminy podał m.in., że z *niewiadomych mi dzisiaj powodów, konserwator zabytków nie został powiadomiony o rozpoczęciu i zakończeniu robót, w formie pisemnej. Najprawdopodobniej został poinformowany telefonicznie. Konserwator nie dokonał odbioru prac.*

(dowód: akta kontroli str. 261-269)

4. Zgodnie z art. 143 ust. 1 ustawy o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, wójt był zobowiązany do założenia gminnej ewidencji zabytków w terminie 3 lat od dnia wejścia w życie tejże ustawy. Ustawa weszła w życie 17.11.2003 r., stąd też termin określony w tym przepisie, upłynął w dniu 17.11.2006 r. W kontroli ustalono, że w Urzędzie, założenie gminnej ewidencji zabytków nastąpiło w dniu 07.12.2012 r., a więc po 6 latach i 20 dniach od upływu powyższego terminu. Odnosząc się do przyczyny opóźnienia założenia gminnej ewidencji zabytków, Sekretarz podał m.in., że przedmiotowe opóźnienie wynikało z powodu *ograniczonych środków finansowych w budżecie gminy.*

(dowód: akta kontroli str.128-135, 171-176, 677-678)

5. Przepis art. 5 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o *grobach i cmentarzach wojennych*³⁸, stanowił, że przeprowadzanie robót ziemnych, wznoszenie pomników i innych urządzeń na cmentarzach i grobach wojennych wymaga zezwolenia wojewody. W wyjaśnieniu będącym odpowiedzią na pytanie: czy Gmina posiadała zezwolenie wojewody, na prowadzenie prac na cmentarzu w Ryszkowej Woli, wykonanych w latach 2014 – 2015, Sekretarz podał m.in., że Gmina prowadziła przedmiotowe prace za wiedzą i zgodą Wojewody, zawartą w wystąpieniu pokontrolnym, z dnia 17.10.2013 r., w którym to dokumencie *Wojewoda zawarł nie tylko zgodę, ale również nakaz wykonania prac*, na tym cmentarzu. Ponadto, podał, że Wojewoda przekazał środki na prowadzenie tychże prac, zgodnie z zawartymi w tej sprawie porozumieniami, co zostało potraktowane przez Urząd, jako *domniemana zgoda na przeprowadzenie tych prac.*

(dowód: akta kontroli str. 677-678)

Zdaniem NIK, wydanie zezwolenia wojewody, o którym mowa w art. 5 *ustawy o grobach i cmentarzach wojennych* (które powinno nastąpić w drodze decyzji administracyjnej) wymagane jest w przypadku prowadzenia wszelkich prac remontowych, niezwiązanych z bieżącym utrzymaniem (np. porządkowanie, koszenie, itp.). Stąd też, bieżące ustalenia z Wojewodą lub zawarte w tej sprawie porozumienia, nie zastępują rozstrzygnięcia w formie decyzji.

Jednakże, przypadku przeprowadzonych przez Gminę w okresie objętym kontrolą remontów, brak zezwolenia o którym mowa w art. 5 ww. ustawy, nie spowodował negatywnych skutków, gdyż zakres wykonanych prac został określony w wystąpieniu pokontrolnym Wojewody.

Ocena częściowa

Najwyższa Izba Kontroli ocenia pozytywnie, mimo stwierdzonych nieprawidłowości, działalność Urzędu w badanym zakresie.

restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych (Dz. U. z roku 2011 Nr 165, poz. 987).

³⁸ Dz.U. z roku 2017, poz. 681, ze zm.

2. Działania podejmowane na rzecz wykorzystania potencjału kulturowego i turystycznego cmentarzy wojennych.

2.1. Ustalono, że na stronie internetowej gminy w zakładce „turystyka”, była informacja, o treści *wydarzenia I wojny światowej zapisały się na trwałe w krajobrazie Gminy, poprzez obecność cmentarzy wojennych, gdzie spoczywają prochy żołnierzy wszystkich narodowości biorących udział w tej wojnie*. W artykule „Pieszko i rowerem żółtym szlakiem z Jarosławia do Radawy”, była wzmianka, że trasa wiedzie obok miejsc historycznych, jakimi są m.in. *cmentarze z okresu I wojny światowej*. W wydanej folderze pt. „Szlaki rowerowe lasów sieniawskich”, na mapce szlaków rowerowych, został zaznaczony jeden cmentarz wojenny w Cetuli³⁹. Wójt podał, że w roku 2016 została wydana publikacja historyczna⁴⁰, napisana przez Dyrektora Szkoły Podstawowej w Mołodyczu (jednostki organizacyjnej Gminy), w której szczegółowo opisane są cmentarze wojenne na obszarze Gminy.

(dowód: akta kontroli str. 536-550)

2.2. W wyjaśnieniu, Wójt podał, że Gmina współpracowała z innymi podmiotami w celu promowania cmentarzy wojennych, w tym zabytkowych. Wspólnie z Jarosławskim Stowarzyszeniem Przewodników Turystycznych i Pilotów Wycieczek PTTK, w 2016 roku, odnowiono tzw. żółty szlak, który prowadzi z Jarosławia do Radawy, a jednym z jego elementów są cmentarze wojenne w Cetuli i Radawie. Z uwagi na krótki okres czasu, nie wyklarowały się stałe, dobre praktyki, jednak z przeprowadzonych rozmów stopniowo rysują się wspólne działania, polegające na organizacji cyklicznych rajdów pieszo-rowerowych. Nie odnotowano współpracy w tym zakresie z Konserwatorem, samorządem województwa, ościennymi gminami i powiatem.

(dowód: akta kontroli str. 536-550)

2.3. Wójt wyjaśnił, że Gmina nie zachęcała turystów do zwiedzania cmentarzy, ale organizacyjnie była przygotowana do udzielania informacji ustnej, dotyczącej cmentarzy wojennych. Informacje o zabytkach można było uzyskać na terenie Gminnego Ośrodka Wypoczynku i Rekreacji w Radawie, w punkcie informacji turystycznej oraz w sekretariacie Urzędu. Gmina nie otrzymywała wsparcia na realizację takich działań od innych podmiotów, tj. urzędu marszałkowskiego, Konserwatora, organizacji turystycznych, itp.

(dowód: akta kontroli str. 536-550)

Ustalone
nieprawidłowości

Ocena częściowa

W działalności kontrolowanej jednostki, w przedstawionym wyżej zakresie, nie stwierdzono nieprawidłowości.

W ocenie NIK, Urząd w podejmowanych działaniach, nie wykorzystał w pełni potencjału kulturowego i turystycznego, cmentarzy wojennych.

³⁹ Mapa szlaków rowerowych, m.in. wymieniała z nazwy 4 miejscowości (Mołodycz, Ryszkowa Wolę, Zapalów i Radawę), w których występowało 5 cmentarzy wojennych będących zabytkami. Żaden z nich nie został oznaczony (wykazany) znakiem topograficznym, nazwanym w legendzie mapki, jako „cmentarz z I w. św.”.

⁴⁰ O której wzmianka w przypisie 6, na str. 3, niniejszego wystąpienia pokontrolnego.

Wnioski
pokontrolne

IV. Wnioski

Przedstawiając powyższe oceny i uwagi wynikające z ustaleń kontroli, Najwyższa Izba Kontroli, na podstawie art. 53 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli⁴¹, wnosi o:

1. Określenie w „Strategii rozwoju” dla Gminy Wiązownica rozwiązań niezbędnych do zapobiegania zagrożeniom zabytków i zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji, przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, oraz ustalenie przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.
2. Sporządzenie i wdrożenie w Gminie Wiązownica, gminnego programu opieki nad zabytkami.
3. Zapewnienie wykonywania wszystkich obowiązków, określonych w pozwoleniu na podejmowanie prac konserwatorskich, prac restauratorskich i innych działań przy zabytku.
4. Przeprowadzanie robót i prac na cmentarzach i grobach wojennych (w zakresie przewidzianym w art. 5 ustawy o *grobach i cmentarzach wojennych*) w oparciu o zezwolenie wojewody, o którym mowa w tym przepisie.

V. Pozostałe informacje i pouczenia

Prawo
zgłoszenia
zastrzeżeń

Wystąpienie pokontrolne zostało sporządzone w dwóch egzemplarzach; jeden dla kierownika jednostki kontrolowanej, drugi do akt kontroli.

Zgodnie z art. 54 ustawy o NIK kierownikowi jednostki kontrolowanej przysługuje prawo zgłoszenia na piśmie umotywowanych zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, w terminie 21 dni od dnia jego przekazania. Zastrzeżenia zgłasza się do dyrektora Delegatury NIK w Rzeszowie.

Obowiązek
poinformowania
NIK o sposobie
i wykonania
wniosków

Zgodnie z art. 62 ustawy o NIK proszę o poinformowanie Najwyższej Izby Kontroli, w terminie 21 dni od otrzymania wystąpienia pokontrolnego, o sposobie wykonania wniosków pokontrolnych oraz o podjętych działaniach lub przyczynach niepodjęcia tych działań.

W przypadku wniesienia zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, termin przedstawienia informacji liczy się od dnia otrzymania uchwały o oddaleniu zastrzeżeń w całości lub zmienionego wystąpienia pokontrolnego.

Rzeszów, dnia 29 maja 2018 r.

Najwyższa Izba Kontroli
Delegatura w Rzeszowie

Dyrektor
Wiesław Motyka

Kontroler
Wilhelm Dmytrów
Główny specjalista kontroli
państwowej

.....
podpis

.....
podpis

⁴¹ Dz. U. z 2017 r., poz. 524 ze zm..